

DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL VĂZUT PRIN PRISMA UNOR INSTRUMENTE INTERNAȚIONALE DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI

Conf. univ. dr. **Mariana PAVLENCU**,
Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova

Abstract

The enshrinement of the right to an international fair trial was achieved through the most important legal instruments guaranteeing human rights, either universal international treaties with general or specialized value, or regional treaties with general or specialized value. A fair trial is one of the basic human rights. The right to a fair trial, as a social value, is necessary for any socio-human environment, and the formation of its elements in the different stages of civilization, through the adopted international acts, has seen an obvious progress, the respect by the state authorities of this right representing a guarantee for the administration of justice in the new coordinates of democratic societies.

The right to a fair trial is an indispensable right to a democratic society and represents a procedural guarantee of the rights and freedoms of the person before the courts, constituting one of the premises for ensuring the principle of the preeminence of law in a democratic society.

Keywords: *due process, tools, value, society, indispensable, guarantee, democratic, justice, insurance.*

Introducere

Consfințirea dreptului la un proces echitabil în plan internațional s-a reușit prin intermediul unor instrumente juridice de garantare a drepturilor omului, atât în conținutul tratatelor internaționale cu valoare generală ori specializate, cât și al tratatelor regionale cu valoare generală ori specializate.

Materiale și metode aplicate

În procesul realizării lucrării, au fost utilizate următoarele metode de cercetare științifică: analiza sistemică, analiza logică, analiza comparativă, sinteza și clasificarea. Materialele folosite sunt: doctrina juridică națională și internațională, literatura de specialitate, legislația națională și internațională, cât și publicațiile cercetătorilor din domeniu.

Rezultate obținute și discuții

În conformitate cu art. 10 din Declarația universală a drepturilor omului (Declarația)¹, „orice persoană are dreptul în deplină egalitate la audierea echitabilă și publică a cauzei sale de către un tribunal independent și imparțial, care va hotărî, fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa”, iar art. 11 alin. (1) consacră faptul că „orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată, până când vinovăția sa a fost stabilită în mod legal în cursul unui proces public, în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale”. Este binevenit de a le corela cu dreptul oricărei persoane la un recurs efectiv în fața jurisdicțiilor, drept consfințit de art. 8 al Declarației potrivit căruia „orice persoană are dreptul la un recurs efectiv în fața jurisdicțiilor naționale competente, împotriva actelor care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție sau prin alte legi”².

Acest drept poate fi considerat similar conceptelor românești actuale de „acces liber la justiție” și de „universalitate a drepturilor”. În conținutul Pactului internațional pentru drepturile civile și politice³, la art. 14 alin. (1) este consfințit că „orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă asupra contestărilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil”.

În întreg cuprinsul aceluiași alineat sunt enumerate limitativ excepțiile de la audierea publică a cauzelor. Alineatul (2) al aceluiași articol enunță principiul prezumției de nevinovăție aplicabil în materie penală. Garanțiile speciale minime în materie penală, recunoscute oricărei persoane acuzată de comiterea unei infracțiuni, sunt enumerate în cuprinsul alin. (3) al art. 14.

Printre acestea sunt următoarele: 1) să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat, despre natura și motivele acuzației ce i se aduce; 2) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege; 3) să fie judecată fără o întârziere excesivă; 4) să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea; dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată, dacă ea nu are mijloace pentru a-l remunera; 5) să

¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală prin Rezoluția 217A din 10 decembrie 1948. Ratificată prin: Hotărârea S.S. nr. 217 din 28 iulie 1990. În: *Tratate internaționale*, vol. I. Chișinău, 1998.

² *Idem*.

³ Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de ONU la 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare la 23 martie 1967. Ratificat de RM prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.90. Publicat în ediția oficială „*Tratate internaționale*”, 1998, volumul 1.

interogheze sau să facă a fi interogați martorii acuzării și să obțină înfățișarea și interogarea martorilor apărării, în aceleași condiții cu cele ale martorilor acuzării; 6) Să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată; 7) să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată.

Printre alte garanții pentru persoanele care fac obiectul urmărilor judiciare penale sunt stabilite în conținutul alineatelor (4), (5), (6) și (7) ale art. 14 din Pact.

Enumerarea documentelor internaționale analizate mai sus servesc ca temelie pentru adoptarea unor serii de Convenții la nivel regional, în principal, nemijlocit la nivelul continentelor, care au devenit adevărați piloni ai democrației și statului de drept, oferind o reală protecție pentru drepturile fundamentale ale omului. Astfel, în Europa a fost adoptată în 4 noiembrie 1950, Convenția (europeană) pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale⁴, care a intrat în vigoare la 3 septembrie 1953. Acest document a fost primul instrument internațional privind drepturile omului, după cum menționează Donna Gomien, un remarcabil doctrinar în domeniul drepturilor omului⁵, având ca scop protecția unui larg evantai de drepturi civile și politice care, pe de o parte, îmbracă forma unui tratat ce aduce din punct de vedere juridic constrângeri pentru Înaltele Părți contractante, iar pe de altă parte instaurează un sistem de control asupra aplicării drepturilor la nivel intern.

O dispoziție de fond a Convenției, care prezintă interes pentru tematica abordată este textul art. 6, care garantează dreptul la un proces echitabil atât în materie civilă, cât și în materie penală. Vom menționa că sintetizarea conținutului normativ al art. 6 din Convenție sub denumirea „Dreptul la un proces echitabil” s-a făcut prin intrarea în vigoare a Anexei la Protocolului nr. 11 adițional la Convenție.

Potrivit dispozițiilor care se regăsesc în art. 6, „1) orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță

⁴ Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950 și ratificată de către RM prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Tratate internaționale*, 1998, Vol. I, p. 341.

⁵ D. GOMIEN, *Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Ed. ALL București, 1996, p. 181, ISBN 973-571-122-2.

când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției. 2) Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită. 3) Orice acuzat are, în special, dreptul: a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa; b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale; c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer; d) să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării; e) să fie asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere⁶. Dreptul la un proces echitabil garantat de art. 6§1, CEDO impune existența unei căi judiciare efective care să permită revendicarea drepturilor civile. Dreptul la un proces echitabil trebuie să fie interpretat în lumina principiului preeminenței legii, unul dintre elementele fundamentale fiind principiul securității raporturilor juridice⁷.

Dispozițiile nominalizate constituie expresia conceptului de proces echitabil, similar celui din țările anglo-saxone, cunoscut sub denumirea de fair trial. El comandă stabilirea, pe tot parcursul procesului, a unui ansamblu de reguli de procedură destinate instaurării unui echilibru între părțile în proces și aplicarea unei organizări capabile să garanteze independența și imparțialitatea judecătorilor.

Independența presupune dispoziții care să asigure libertatea de decizie (condiție de numire, de retribuție, de desfășurare a carierei etc.). Imparțialitatea face apel la calitățile personale ale judecătorului, la rigoarea sa intelectuală și morală; având sarcina să aplice legea, el foarte des este pus în situația să o interpreteze nu în funcție de valorile sale personale, și cu o scrupuloasă neutralitate care îl îndepărtează de orice militantism și îl conduce să se sprijine numai pe elementele determinante ale dosarului.

Conținutul textului cuprins în art.6 ne demonstrează că elementele componente ale dreptului la un proces echitabil sunt stabilite cu generalitate, urmând ca jurisprudența CEDO să stabilească în concret sfera conținutului acestor componente, jurisprudență care devine obligatorie pentru instanțele judecătorești a acelor state care au aderat la Convenție.

Dreptul la un proces echitabil, așa cum este el prevăzut prin acest instrument internațional, impune statelor contractante obligații pozitive și negative pentru asigurarea garanțiilor procedurale tuturor indivizilor. Acest drept fundamental

⁶ Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950 și ratificată de către RM prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Tratate internaționale*, 1998, Vol. I, p. 341.

⁷ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ROM.pdf.

este binevenit să fie interpretat în mod extensiv din cauza importanței sale pentru funcționarea democrației într-un stat. De altfel, după cum s-a expus Curtea în una din hotărârile sale (*Delcourt vs. Belgia*, din 17.01.1970), „într-o societate democratică în sensul Convenției, dreptul la o bună administrare a justiției ocupă un loc atât de important încât o interpretare restrictivă a art. 6 nu ar corespunde scopului și obiectului acestei dispoziții”⁸.

Dreptul la un proces echitabil, garantat de art. 6§1, impune să fie audiată cauza de către o „instanță independentă și imparțială”. Noțiunile „independență” și „imparțialitate” fiind strâns legate, Curtea le va examina adesea împreună (cauza *Kleyn și alții împotriva Țărilor de Jos*⁹). CEDO a subliniat în mod constant faptul că domeniul de aplicare al obligației pe care art. 6§1 o impune statului, de a garanta un proces condus de o „instanță independentă și imparțială” nu se limitează la sistemul judiciar, ci impune și puterii executive, legiuitorului și tuturor celorlalte autorități ale statului, la toate nivelurile, să respecte hotărârile și deciziile instanțelor și să le aplice, chiar dacă nu sunt de acord cu ele. Respectarea de către stat a autorității instanțelor este o premisă esențială pentru încrederea publicului în justiție și, în sens mai larg, în statul de drept. Nu este suficient ca independența și imparțialitatea sistemului judiciar să fie garantate de Constituție: ele trebuie să fie aplicate în mod real în toate atitudinile și practicile administrative¹⁰.

În ceea ce privește primul segment, elementele sale principale constituie subiectele garanției, adică justițiabilul-creditorul acesteia cât și statul ca debitor, precum și sancționarea garanției, conform căreia justiția trebuie să fie independentă, efectiv în afara oricărei ingerințe din partea statului, controlul realizat de Curtea de la Strasbourg păstrând caracterul său concret raportat la cauza supusă judecării și mondial, în sensul că diversele garanții consacrate în articolul 6 sunt legate între ele și că „respectarea uneia sau alteia dintre garanții trebuie să fie apreciată în plan comparativ cu ansamblul procesului”. În ceea ce privește domeniul garanției, vom afirma mai ales aspectul civil („Drepturi și obligații”), care îmbrățișează, totuși, întregul domeniu al contenciosului relațiilor interindividuale, și mai mult, având în vedere că „limita între dreptul public și dreptul privat devenea în numeroase zone neclară și mobilă”¹¹ bună administrare a justiției

⁸ R. MOLDOVAN, Aspecte teoretice și practice privind dreptul la un proces echitabil. Materialele Conferinței Declarația Universală a Drepturilor Omului - pilon în protecția juridică a drepturilor și libertăților fundamentale în decurs de 60 de ani, Bălți, 11 decembrie 2008, Ed. Pontos, Chișinău, 2009, pp. 178-183, ISBN 978-9975-51-003-5.

⁹ Cauza *Kleyn și alții împotriva Țărilor de Jos*: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-65635%22>].

¹⁰ Ghid privind art. 6 din Convenție - Dreptul la un proces echitabil https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ROM.pdf.

¹¹ Fl. B. VASILESCU, Dreptul la un proces echitabil [citat 12.02.2023]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%201999/vasile scu.pdf>.

ocupă un loc atât de important încât o interpretare restrictivă a art.6 nu ar corespunde scopului și obiectului acestei dispoziții”¹².

În ceea ce privește protecția în materie penală, aspectele specificate la art. 6 constituie informații expuse pe larg și în mod clar (de exemplu, obligația de a se asigura notificarea oficială, în cazul comiterii unei infracțiuni penale, vinovatului, de către autoritatea competentă), conținutul general al garanției posedă o multitudine de aspecte care formează obiectul, adesea principal, al controlului exercitat de Curtea de la Strasbourg.

Astfel vom remarca exigențele referitoare la instanța de judecată (care trebuie să aibă elementele necesare care se impun unei instanțe, imparțiale, independente și stabilite de lege, la care justițiabilul trebuie să aibă, în mod real, acces) și la procesul nemijlocit (de exemplu, nefiind absolut necesară existența mai multor grade de jurisdicție), fiind semnificativ, în acest sens, faptul că „fiecare din părțile în proces să-și poată susține cauza, în condiții care să nu o dezavantajeze în mod esențial, pe tot parcursul procesului, în raport cu partea adversă”. Tot în acest domeniu, vom remarca faptul că aceeași prezumție de nevinovăție „nu este un principiu în întregime distinct, ci o aplicare deosebită a exigenței echității”; de asemenea, dezbaterile contradictorii în cadrul unui proces public, specificând că „publicitatea procedurilor îi apară pe justițiabili împotriva unei justiții secrete care scapă controlului publicului”, fapt care constituie unul dintre mijloacele ce contribuie la păstrarea încrederii în tribunale¹³.

Conchizând asupra acestui aspect, vom zice că art. 6, considerat de unii cercetători științifici, ca fiind cel mai important și mai complex din Convenție (bineînțeles sub aspect jurisdicțional), cu o mare aplicabilitate în toate procesele civile și penale, însoțit de practica CEDO care este foarte variată și cu argumentări forte, poate fi considerat ca un adevărat ghid pentru toate instanțele judecătorești conținând necesarele coordonate procesuale și procedurale specifice unui proces corect, echitabil, pentru respectarea drepturilor și libertăților persoanei¹⁴.

În cadrul instrumentelor de protecție a drepturilor și libertăților individuale se regăsește și Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene¹⁵, act care reafirmă

¹² An. GABUREAC, Constituția - principala garanție a protecției drepturilor omului într-un stat de drept. În: *Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului*: Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, pp. 362-370. ISBN 978-9975-4241-8-9.

¹³ Fl.-B. VASILESCU, Dreptul la un proces echitabil [cit. 25.02.2023]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%201999/vasilescu.pdf>.

¹⁴ V. PĂTULEA, Proces echitabil. Jurisprudența comentată a Curții Europene a Drepturilor Omului. București: I.R.D.O., 2007, p. 189, ISBN 978-973-9316-63-7.

¹⁵ Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, adoptată la Consiliului European de la Nisa la 7 decembrie 2000 [cit. 22.01.2023]. Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.

drepturile care rezultă în nemijlocit din tradițiile constituționale și din obligațiile internaționale comune ale statelor membre¹⁶ și care confirmă dorința Uniunii de a se înzestra cu un catalog de drepturi fundamentale specifice ordinii comunitare¹⁷.

Comparând normele convenționale citate mai sus, observăm o întrepătrundere armonioasă și o complementaritate evidentă între dispozițiile instrumentelor normative europene care reglementează conținutul dreptului la un proces echitabil, privit ca fundament a actului de justiție, dar și ca element de bază a protecției justițiabilului în fața conduitelor arbitrare, pătinitoare ori abuzive manifestate de agenții statali, pentru asigurarea echilibrului menit să consolideze încrederea în sistemul judiciar.

Garanțiile procesuale generale deduse din art. 6 par. 1 din Convenție, aplicabile deopotrivă în materie civilă și penală, caracteristice dreptului la judecarea cauzei în mod echitabil, public și în termen rezonabil de către o instanță independentă și imparțială formată prin lege, sunt reunite într-o formulă mai concisă și mai sintetică în conținutul art. 47 alin. (2) din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, această sursă normativă are rolul de a potența importanța acestui drept fundamental individual în piramida valorilor ocrotite la nivel european, dar și de a-i facilita exercițiul în raporturile cu organele judiciare, care devin obligatorii în respectarea exigențelor unei proceduri echitabile, sub toate aspectele. În doctrină găsim susținut că dreptul la un proces echitabil a devenit în mod progresiv un drept substanțial, evoluție datorată elanului său care l-a condus la a oferi o garanție formală și apoi la a proteja drepturile substanțiale, mergând chiar dincolo de drepturile garantate expres de Convenție¹⁸.

Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și a obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță, atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției¹⁹.

¹⁶ N. DIACONU, *Dreptul Uniunii Europene. Tratat*, Ed. Lumina Lex, București, 2011, p. 606, ISBN: 973-758-232-4.

¹⁷ I. DRAGOMAN, *Dreptul european al drepturilor omului*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2009, p. 296, ISBN 978-973-163-393-0.

¹⁸ J.-F. RENUCCI, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009, p. 1115, ISBN 978-606-522-092-8.

¹⁹ *Dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil din Carta drepturilor fundamentale a UE* <https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/47-dreptul-la-o-cale-de-atac-eficienta-si-la-un-proces-echitabil>.

Așa cum am specificat în conținutul Convenției, garanțiile dreptului la un proces echitabil consfințite în art. 47 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene pot fi completate cu cele consacrate jurisprudențial, cum este principiul contradictorialității, explicat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) în hotărârea dată în cauza Banif Plus²⁰, în care s-a arătat că garanția dată nu conferă fiecărei părți la un proces doar dreptul de a lua cunoștință de înscrisurile și de observațiile prezentate de partea adversă în fața instanței și de a le discuta, dar implică și dreptul părților de a face cunoștință și de a discuta motivele de drept invocate din oficiu de instanță pe care aceasta urmează să își întemeieze decizia (pct. 30).

Termenii de „proces echitabil” obțin o protecție sporită și un conținut mai complex în cazul art. 47 alin. (2) și (3) din Cartă, în raport cu art. 6 par. 3 din Convenție, sub aspectul dreptului la apărare în cadrul unui proces judiciar, înțeles ca parte componentă a unei proceduri echitabile și explicat ca „posibilitate acordată oricărei persoane de a fi consiliată, apărută și reprezentată”, inclusiv sub forma dreptului la asistență judiciară gratuită, „acordată celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a le asigura accesul efectiv la justiție”²¹.

În viziunea sistemului UE de protecție a drepturilor omului, dreptul la apărare judiciară este perceput ca fiind un element esențial, un instrument indispensabil al accesului la un proces echitabil, indiferent de natura lui, pentru care s-a resimțit necesitatea încorporării dreptului la asistență judiciară gratuită într-o normă distinctă, de sine-stătătoare.

Analizarea comparativă a celor două dispoziții ne conduce la concluzia că, spre deosebire de art. 6 din Convenție, care reglementează într-o măsură nemijlocită dreptul la apărare (inclusiv dreptul la asistență juridică gratuită) doar în cazul acuzațiilor în materie penală, art. 47 și 48 din Cartă oferă o astfel de garanție specială oricărei persoane participante în proces, fără a distinge cu privire la natura litigiului sau a calității persoanei solicitante de asistență sau reprezentare juridică, ceea ce semnifică că textul Cartei poate fi invocat ca temei juridic și poate suplini inexistența reglementării unui astfel de beneficiu în textul Convenției, în sfera litigiilor civile.

²⁰ A.-V. ISTRĂTESCU, Dreptul la un remediu efectiv și la un proces echitabil în jurisprudența actuală a Curții de Justiție a Uniunii Europene. [Citat : 12.01.2023] Disponibil: http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1141/8-Istratescu_Anelis_Vanina.pdf?sequence=1&isAllo wed=y.

²¹ Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, adoptată la Consiliul European de la Nisa la 7 decembrie 2000 [citată 22.01.2023]. Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.

Astfel dreptul la asistență și reprezentare juridică, susținut într-o manieră generică în conținutul art. 47 alin. (2) și (3) din Cartă, se completează cu dreptul la apărare a cărui respectare trebuie garantată acuzaților, conform art. 48 alin. (2) din același act.

Textul respectiv cuprinde un ansamblu mai vast de garanții decât cele prevăzute de Cartă, susceptibile de a crea un sistem consolidat de protecție împotriva arbitrariului și abuzului de putere, care nu se limitează doar la dreptul acuzatului de a se apăra și de a beneficia de serviciile unui avocat ales sau desemnat din oficiu, dar include și dreptul la informare asupra naturii și cauzei acuzației, dreptul de a dispune de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării, ca și dreptul de a audia martorii apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării, toate aceste elemente formând un tot unitar care potențează substanța procesului echitabil.

Garanția generală din Cartă a fost completată, prin adoptarea Directivei (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale²², a cărei aplicabilitate se limitează strict în cazul persoanelor fizice, suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale, în toate fazele procesuale, până la pronunțarea definitivă a hotărării prin care se stabilește vinovăția sau nevinovăția, fără a avea incidență în cazul procedurilor civile sau administrative, inclusiv atunci când procedurile administrative pot conduce la sancțiuni (art. 2).

Actul acesta întregește garanțiile dreptului la un proces echitabil consfințit prin alte două directive anterioare, anume Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale²³ și Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate²⁴.

²² Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale. Publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L65/11 martie 2016.

²³ Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale. Publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L142/1 iunie 2012.

²⁴ Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate. Publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L 294/6 noiembrie 2013.

O altă directivă (UE) 2016/343²⁵ consacră garanții specifice cu implicații deosebite în planul protecției dreptului la un proces echitabil, calificând dreptul de a păstra tăcerea și dreptul de a nu se auto-incrimina, ca aspecte importante ale prezumției de nevinovăție (pct. 24 și 25 din preambul), pentru stabilirea încălcării cărora se stipulează că ar trebui să se țină seama de interpretarea CEDO privind dreptul la un proces echitabil în temeiul CEDO (pct. 27), o astfel de trimitere reflectând încă o dată strânsa legătură între dreptul UE și cel consacrat la nivelul Consiliului Europei. Astfel, chiar în conținutul pct. 48 din preambulul Directivei se prevede că nivelul de protecție stabilit de statele membre ar trebui să nu fie niciodată inferior standardelor prevăzute de Cartă sau de CEDO, astfel cum sunt interpretate de CJUE și de CEDO.

Dacă facem comparație cu spațiul american, dreptul la un proces echitabil se regăsește consfințit în art. 8 din Convenția Americană a Drepturilor Omului, care a fost adoptată la San Jose (Costa Rica) la 22.11.1969, la Conferința specializată interamericană asupra drepturilor omului și a intrat în vigoare la 18.07.1978²⁶. În conținutul dispozițiilor art. 8 din această Convenție sunt prevăzute mai multe garanții, care de fapt formează conținutul dreptului la un proces echitabil. Astfel, garanțiile judiciare stabilite de Convenție le vom clasifica în două categorii: garanții judiciare generale și garanții judiciare speciale sau specifice în materie penală.

Garanțiile judiciare generale stabilite de alin. (1) al art. 8 din Convenția Americană sunt următoarele: „Orice persoană are dreptul la audierea cauzei sale cu garanțiile corespunzătoare, într-un termen rezonabil, de către un judecător sau un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit anterior de lege, care va decide temeinicia oricărei acuzații îndreptate contra ei în materie penală, sau îi va stabili drepturile și obligațiile în materie civilă precum și în domeniile muncii, fiscalității sau în orice alt domeniu”²⁷.

Garanțiile judiciare speciale sau specifice în materie penală stabilite de alin. (2) al art. 8 din Convenție se rezumă la: „Orice persoană acuzată de un delict este presupusă nevinovată până ce vinovăția îi va fi stabilită legal. Pe parcursul desfășurării procedurilor în instanță, ea are dreptul în deplină legalitate, la cel puțin următoarele garanții: 1) dreptul acuzatului de a fi asistat gratuit de un traducător sau de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la

²⁵ Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale. Publicată în: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, L65/11 martie 2016.

²⁶ 5. Convenția Americană a Drepturilor Omului, adoptată la San Jose (Costa Rica) la 22.11.1969, intrată în vigoare la 18.07.1978 [citată 29.01.2023]. Disponibil: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>.

²⁷ 5. Convenția Americană a Drepturilor Omului, adoptată la San Jose (Costa Rica) la 22.11.1969, intrată în vigoare la 18.07.1978 [citată 29.01.2023]. Disponibil: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>.

audiență sau la tribunal; 2) notificarea prealabilă și detaliată către acuzat a învinuirilor care i se aduc; 3) acordarea pentru acuzat a timpului și mijloacelor necesare pentru a-și pregăti apărarea; 4) dreptul pentru acuzat de a se apăra el însuși sau de a fi asistat de un apărător ales de el și de a comunica liber și fără martori cu acesta; 5) dreptul de a fi asistat de un apărător pus la dispoziție de stat, remunerat sau nu conform legislației interne, dacă acuzatul nu se apără el însuși sau nu își numește un apărător în termenul prevăzut de lege; acest drept nu poate face obiectul nici unei renunțări; 6) dreptul pentru apărare de a interoga martorii care se prezintă la audiere și de a obține înfățișarea, ca martori sau experți, a altor persoane care pot clarifica faptele cauzei; 7) dreptul pentru acuzat de a nu fi obligat să depună mărturie contra lui însuși sau de a se declara vinovat; 8) dreptul de a face apel împotriva sentinței în fața unui tribunal superior”²⁸.

Alte garanții judiciare speciale sau specifice în materie penală sunt prevăzute de alin. (3), alin. (4) și alin. (5) al art. 8 din Convenție. Observăm că garanțiile judiciare stabilite de art. 8 din Convenția americană privind drepturile omului sunt asemănătoare cu garanțiile judiciare stabilite de art. 6 din Convenție, cu mici nuanțări de reglementare. Vom remarca faptul că, în prezent, acest instrument regional de garantare a drepturilor omului nu este ratificat de SUA și Canada.

Făcând referire la continentul african, vom evidenția prevederile art. 7 al. 1-2 din Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor²⁹, adoptată la Nairobi, la 27.06.1981, conform cărora: „Orice persoană are dreptul să-i fie audiată cauza. Aceasta cuprinde: a) dreptul de a sesiza jurisdicțiile naționale competente în legătură cu orice fapt care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute și garantate prin convenții, legi, reglementări și cutume în vigoare; b) dreptul la prezumția de nevinovăție până ce vinovăția va fi stabilită de o jurisdicție competentă; c) dreptul la apărare, inclusiv cel de a fi asistat de un apărător la alegere; d) dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil de o jurisdicție imparțială. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau inacțiune care nu constituia, în momentul în care a avut loc, o infracțiune pedepsită legal.

În opinia doctrinarului român N. Pavel³⁰, conținutul normativ al art. 7 cuprinde garanțiile judiciare generale pentru soluționarea cauzelor de către jurisdicții în materie civilă și penală și sunt concretizate în dreptul oricărei persoane de a-i fi audiată cauza. Chiar dacă nu este denumit acest articol „dreptul

²⁸ 5. Convenția Americană a Drepturilor Omului, adoptată la San Jose (Costa Rica) la 22.11.1969, intrată în vigoare la 18.07.1978 [citat 29.01.2023]. Disponibil: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>.

²⁹ Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor, adoptată la Nairobi, la 27.06.1981, intrată în vigoare la 21.10.1986 [citat 29.01.2023]. Disponibil: <http://www.acnur.org/t3/fileadmin/Documentos/BDL/2002/1297.pdf>.

³⁰ N. PAVEL, De la procesul echitabil la dreptul la un proces echitabil. În: Studii de drept românesc, 2009, an 21 (54), nr. 1, pp. 47-70, ISSN 2484-9394.

la un proces echitabil”, considerăm că se apropie de exigențele acestui concept. Ce ține de lumea islamică, chiar dacă se constată contradicții semnificative față de restul instrumentelor mondiale sau regionale în domeniul drepturilor omului, principiul dreptului la un proces echitabil se regăsește în art. 19 din Declarația universală a drepturilor omului în Islam, adoptată la Cairo, la data de 05.08.1990, conform căruia: „a) Toți indivizii sunt egali în fața legii, fără discriminare între conducători și cel condus. b) Dreptul de a recurge la justiție este garantat oricui. c) Obligația este în esență personală. d) Nu se va defini crimă și nu se aplică pedeapsă în afara celor cuprinse în Shariah. e) Acuzatul este nevinovat până când vina sa nu se va dovedi într-un proces imparțial, în care i se vor oferi toate garanțiile la apărare”³¹.

Normele care se regăsesc în art. 13 din Carta Arabă a Drepturilor Omului^{32,33} adoptată de Consiliul Legii Statelor Arabe la Tunis la data de 22.05.2004, afirmând, cu anumite excepții principiile care sunt consfințite în Declarația universală a drepturilor omului și Convenția (europeană) a Drepturilor Omului.

Concluzii

Reiterând, vom menționa că reglementarea dreptului la un proces echitabil în tratatele internaționale specializate în materia drepturilor omului pune în evidență importanța deosebită pe care o are acesta pe parcursul realizării de la ideal de justiție la o justiție veritabilă, care respectă drepturile omului, cale specifică oricărei societăți democratice.

Analiza celor mai importante documente internaționale abordate permite evidențierea faptului că realizarea acestui drept comportă exercitarea mai multor garanții abordate ca un complex de obligații impuse statului în calitate de garant al asigurării și protejării altor drepturi și libertăți fundamentale. Astfel, dreptul la un proces echitabil putem să-l considerăm un drept fundamental al omului privind egalitatea în fața legii și a justiției, o garanție pentru constatarea bunei organizări și funcționării justiției într-un stat de drept, a cărui primă și importantă caracteristică constă în dominarea legii.

³¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului în Islam, adoptată la Cairo, la data de 05.08.1990, de către statele membre ale Organizației Conferinței Islamice [citată 29.01.2023]. Disponibil: <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/4/010Declaratia%20de%20la%20Cairo%20cu%20privire%20la.pdf>.

³² Carta Arabă a Drepturilor Omului, adoptată de Consiliul Legii Statelor Arabe la Tunis la data de 22.05.2004 [citată 14.02.2023]. Disponibil: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/loas2005.html>.

³³ I. SOROCEANU, Misiunea ONU în menținerea păcii. În: Revista Legea și viața, publicație științifico-practică din Republica Moldova, nr. 12 din 2018, ISSN 1810-309X, p. 21.

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată de Adunarea Generală prin Rezoluția 217A din 10 decembrie 1948. Ratificată prin: Hotărârea S.S. nr.217 din 28 iulie 1990. În: *Tratate internaționale*. Vol. I. Chișinău, 1998;
2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de ONU la 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare la 23 martie 1967. Ratificat de RM prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.90. Publicat în ediția oficială „*Tratate internaționale*”, 1998, volumul 1;
3. Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950 și ratificată de către RM prin Hotărârea Parlamentului Nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Tratate internaționale*, 1998, Vol. I, p. 341;
4. GOMIEN, D. *Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*. București: ALL, 1996. 181 p. ISBN 973-571-122-2;
5. MOLDOVAN, R. Aspecte teoretice și practice privind dreptul la un proces echitabil. *Materialele Conferinței Declarația Universală a Drepturilor Omului - pilon în protecția juridică a drepturilor și libertăților fundamentale în decurs de 60 de ani*. Bălți, 11 decembrie 2008. Chișinău: Pontos, 2009. p.178-183. ISBN 978-9975-51-003-5;
6. VASILESCU, Fl. B. *Dreptul la un proces echitabil* [citat 12.02.2023]. Disponibil: <https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%201999/vasile scu.pdf>;
7. GABUREAC, An. *Constituția - principala garanție a protecției drepturilor omului într-un stat de drept*. În: *Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului: Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului*, 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, p.362-370. ISBN 978-9975-4241-8-9;
8. PĂTULEA, V. *Proces echitabil. Jurisprudența comentată a Curții Europene a Drepturilor Omului*. București: I.R.D.O., 2007. 189 p. ISBN 978-973-9316-63-7;
9. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, adoptată la Consiliului European de la Nisa la 7 decembrie 2000 [citat 22.01.2023]. Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>;
10. DIACONU, N. *Dreptul Uniunii Europene*. *Tratat*. București: Lumina Lex, 2011. 606 p. ISBN: 973-758-232-4;
11. DRAGOMAN, I. *Dreptul european al drepturilor omului*. București: Editura Fundației „România de Măine”, 2009. 296 p. ISBN 978-973-163-393-0;

12. RENUCCI, J-F. *Tratat de drept european al drepturilor omului*. București: Hamangiu, 2009. 1115 p. ISBN 978-606-522-092-8;
13. ISTRĂTESCU, A.-V. *Dreptul la un remediu efectiv și la un proces echitabil în jurisprudența actuală a Curții de Justiție a Uniunii Europene*. [citată 12.01.2023] Disponibil: http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1141/8-Istratescu_Anelis_Vanina.pdf?sequence=1&isAllowed=y;
14. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, adoptată la Consiliul European de la Nisa la 7 decembrie 2000 [citată 22.01.2023]. Disponibil: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/RO/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>;
15. *Dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* <https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/47-dreptul-la-o-cale-de-atac-eficienta-si-la-un-proces-echitabil>;
16. Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale. Publicată în: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L65/11 martie 2016;
17. Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale. Publicată în: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L142/1 iunie 2012;
18. Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate. Publicată în: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 294/6 noiembrie 2013;
19. *Convenția Americană a Drepturilor Omului*, adoptată la San Jose (Costa Rica) la 22.11.1969, intrată în vigoare la 18.07.1978 [citată 29.01.2023]. Disponibil: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201144/volume-1144-I-17955-English.pdf>;
20. *Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor*, adoptată la Nairobi, la 27.06.1981, intrată în vigoare la 21.10.1986 [citată 29.01.2023]. Disponibil: <http://www.acnur.org/t3/fileadmin/Documentos/BDL/2002/1297.pdf>;
21. Cauza Kleyne și alții împotriva Țărilor de Jos <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-65635%22%5D%7D>;
22. Ghid privind art. 6 din Convenție - *Dreptul la un proces echitabil* https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ROM.pdf;
23. PAVEL, N. De la procesul echitabil la dreptul la un proces echitabil. În: *Studii de drept românesc*, 2009, an 21 (54), nr. 1, p. 47-70. ISSN 2484 - 9394;

24. Declarația Universală a Drepturilor Omului în Islam, adoptată la Cairo, la data de 05.08.1990, de către statele membre ale Organizației Conferinței Islamice [citat 29.01.2023]. Disponibil:<http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/4/010Declaratia%20de%20la%20Cairo%20cu%20privire%20la.pdf>;

25. SOROCEANU, I. Misiunea ONU în menținerea păci. În: Revista Legea și viața, publicație științifico-practică din Republica Moldova, nr.12 din 2018, ISSN 1810-309X, pag. 21;

26. Carta Arabă a Drepturilor Omului, adoptată de Consiliul Legii Statelor Arabe la Tunis la data de 22.05.2004 [citat 14.02.2023]. Disponibil: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/loas2005.html>.